

## EULIMENE

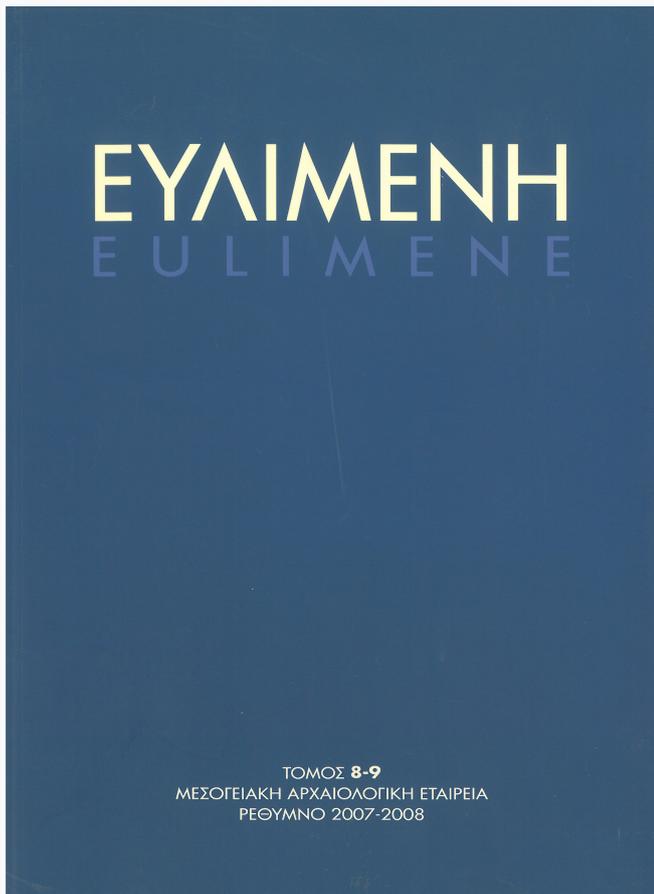
---

Vol 8 (2007)

---

EULIMENE 8-9 (2007-2008)

---



**Review Katerini Liampi, K., Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland. Staatliche Münzsammlung München, 12. Heft,**

*Dubravka Ujes Morgan*

doi: [10.12681/eul.32789](https://doi.org/10.12681/eul.32789)

---

# ΕΥΛΙΜΕΝΗ

ΜΕΛΕΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ,  
ΤΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ, ΤΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΑΠΥΡΟΛΟΓΙΑ

Τόμος 8-9  
Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία  
Ρέθυμνο 2007-2008

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ**

ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗ  
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ  
Π. Μανουσάκη 5–Β. Χάλη 8  
GR 741 00–Ρέθυμνο

**ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ–ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ**

Δρ. Νίκος Λίτινας (Ρέθυμνο)  
Δρ. Μανώλης Ι. Στεφανάκης (Ρόδος)

**ΒΟΗΘΟΙ ΕΚΔΟΣΗΣ**

Δρ. Δήμητρα Τσαγκάρη (Αθήνα)  
Σταυρούλα Οικονόμου (Αθήνα)

**PUBLISHER**

MEDITERRANEAN  
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY  
P. Manousaki 5–V. Chali 8  
GR 741 00–Rethymnon

**PUBLISHING DIRECTORS****EDITORS–IN–CHIEF**

Dr. Nikos Litinas (Rethymnon)  
Dr. Manolis I. Stefanakis (Rhodes)

**ASSISTANTS TO THE EDITORS**

Dr. Dimitra Tsangari (Athens)  
Stavroula Oikonomou (Athens)

ΕΥΛΙΜΕΝΗ  
EULIMENE

2007-2008

ISSN: 1108–5800

### **ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ**

Καθ. Πέτρος Θέμελης (Ρέθυμνο)  
Καθ. Νίκος Σταμπολίδης (Ρέθυμνο)  
Δρ. Alan W. Johnston (Λονδίνο)  
Καθ. François Lefèvre (Παρίσι)  
Καθ. Άγγελος Χανιώτης (Χαϊδελβέργη)  
Δρ. Μανόλης Ι. Στεφανάκης (Ρόδος)  
Δρ. Ιωάννης Τουράτσογλου (Αθήνα)  
Δρ. Νίκος Λίτινας (Ρέθυμνο)  
Καθ. Αναγνώστης Αγγελάρης (Αθήνα)  
Καθ. Σταύρος Περεντίδης (Βόλος)

### **ADVISORY EDITORIAL BOARD**

Prof. Petros Themelis (Rethymnon)  
Prof. Nikos Stampolidis (Rethymnon)  
Dr. Alan W. Johnston (London)  
Prof. François Lefèvre (Paris)  
Prof. Angelos Chaniotis (Heidelberg)  
Dr. Manolis I. Stefanakis (Rhodes)  
Dr. Ioannis Touratsoglou (Athens)  
Dr. Nikos Litinas (Rethymnon)  
Prof. Anagnostis Agelarakis (Athens)  
Prof. Stavros Perentidis (Volos)

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ είναι μία επιστημονική περιοδική έκδοση με κριτες που περιλαμβάνει μελέτες στην Κλασική Αρχαιολογία, την Επιγραφική, τη Νομισματική και την Παπυρολογία εστιάζοντας στον Ελληνικό και Ρωμαϊκό κόσμο της Μεσογείου από την Υστερομινωϊκή / Υπομινωϊκή / Μυκηναϊκή εποχή (12<sup>ος</sup> / 11<sup>ος</sup> αι. π.Χ.) έως και την ύστερη αρχαιότητα (5<sup>ος</sup> / 6<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.).

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ περιλαμβάνει επίσης μελέτες στην Ανθρωπολογία, Παλαιοδημογραφία, Παλαιοπεριβάλλον, Παλαιοβοτανολογία, Ζωοαρχαιολογία, Αρχαία Οικονομία και Ιστορία των Επιστημών, εφόσον αυτές εμπίπτουν στα προαναφερθέντα γεωγραφικά και χρονικά όρια. Ευρύτερες μελέτες στην Κλασική Φιλολογία και Αρχαία Ιστορία θα γίνονται δεκτές, εφόσον συνδέονται άμεσα με μία από τις παραπάνω επιστήμες.

Παρακαλούνται οι συγγραφείς να λαμβάνουν υπόψη τους τις παρακάτω οδηγίες:

1. Οι εργασίες υποβάλλονται στην Ελληνική, Αγγλική, Γερμανική, Γαλλική ή Ιταλική γλώσσα. Κάθε εργασία συνοδεύεται από μια περίληψη περίπου 250 λέξεων σε γλώσσα άλλη από εκείνη της εργασίας.
2. Συντομογραφίες δεκτές σύμφωνα με το *American Journal of Archaeology*, *Numismatic Literature*, J.F. Oates *et al.*, *Checklist of Editions of Greek and Latin Papyri, Ostraca and Tablets*, ASP.
3. Τα γραμμικά σχέδια γίνονται με μαύρο μελάνι σε καλής ποιότητας χαρτί με ξεκάθαρους χαρακτήρες, ώστε να επιδέχονται σμίκρυνση. Οι φωτογραφίες είναι ασπρόμαυρες, τυπωμένες σε γυαλιστερό χαρτί. Όλα τα εικονογραφικά στοιχεία είναι αριθμημένα σε απλή σειρά.
4. Οι εργασίες στέλνονται σε δύο εκτυπωμένα αντίτυπα συνοδευόμενα από το κείμενο σε δισκέτα ηλεκτρονικού υπολογιστή.

Είναι υποχρέωση του κάθε συγγραφέα να εξασφαλίζει γραπτή άδεια για την αναπαραγωγή υλικού που έχει δημοσιευτεί αλλού ή είναι αδημοσίευτο.

Οι συγγραφείς θα λαμβάνουν ανάτυπο της εργασίας τους ηλεκτρονικά σε μορφή αρχείου pdf και έναν τόμο του περιοδικού.

Συνδρομές – Συνεργασίες – Πληροφορίες:

Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία, Π. Μανουσάκη 5 – Β. Χάλη 8, Ρέθυμνο – GR 74100

Δρ. Νίκος Λιτinas, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλολογίας, Ρέθυμνο – GR 74100

Δρ. Μανώλης Ι. Στεφανάκης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Ρόδος – GR 85100

web: <http://www.eulimene.eu/>

**EULIMENE is a refereed academic periodical which contains studies in Classical Archaeology, Epigraphy, Numismatics, and Papyrology, with particular interest in the Greek and Roman Mediterranean world. The time span covered by EULIMENE runs from the Late Minoan / Sub Minoan / Mycenaean period (12<sup>th</sup> / 11<sup>th</sup> cent. BC) through to the late Antiquity (5<sup>th</sup> / 6<sup>th</sup> cent. AD).**

EULIMENE will also welcome studies on anthropology, palaeodemography, palaeo-environmental, botanical and faunal archaeology, the ancient economy and the history of science, so long as they conform to the geographical and chronological boundaries noted. Broader studies on Classics or Ancient History will be welcome, though they should be strictly linked with one or more of the areas mentioned above.

It will be very much appreciated if contributors consider the following guidelines:

1. Contributions should be in either of the following languages: Greek, English, German, French or Italian. Each paper should be accompanied by a summary of about 250 words in one of the above languages, other than that of the paper.
2. Accepted abbreviations are those of *American Journal of Archaeology*, *Numismatic Literature*, J.F. Oates *et al.*, *Checklist of Editions of Greek and Latin Papyri, Ostraca and Tablets*, ASP.
3. Line drawings should be in black ink on good quality paper with clear lettering, suitable for reduction. Photographs should be glossy black-and-white prints. All illustrations should be numbered in a single sequence.
4. Please send two hard copies of your text and one version on computer disc.

It is the author's responsibility to obtain written permission to quote or reproduce material which has appeared in another publication or is still unpublished.

Offprint of each paper in pdf format, and a volume of the journal will be provided to the contributors.

Subscriptions – Contributions – Information:

Mediterranean Archaeological Society, P. Manousaki 5 – V. Chali 8, Rethymnon – GR 74100

Dr. Nikos Litinas, University of Crete, Department of Philology, Rethymnon – GR 74100

Dr. Manolis I. Stefanakis, University of the Aegean, Department of Mediterranean Studies, Rhodes – GR 85100

web: <http://www.eulimene.eu/>

**Περιεχόμενα**  
**EYΛIMENH 8-9 (2007-2008)**

**List of Contents**  
**EULIMENE 8-9 (2007-2008)**

<b>Περιλήψεις / Summaries / Zusammenfassungen / Sommaires / Riassunti .....</b>	<b>6</b>
<b>Geoffrey C.R. Schmalz</b> , Inscribing a Ritualized Past: The Attic Restoration Decree IG II2 1035 and Cultural Memory in Augustan Athens .....	<b>9</b>
<b>Vassiliki E. Stefanaki</b> , La politique monétaire des cités crétoises à l'époque classique et hellénistique .....	<b>47</b>
<b>Βασιλική Ε. Στεφανάκη – Κερασία Α. Στρατίκη</b> , Ο Απόλλωνας στα νομίσματα της Ελεούθερνας. Ερμηνευτική προσέγγιση .....	<b>81</b>
<b>Έλενα Β. Βλαχογιάννη</b> , Οι αποκρύψεις έκτακτης ανάγκης στην κυρίως Ελλάδα επί Γαλλιανού (253-268 μ.Χ.) με αφορμή τον «θησαυρό» Χαϊρώνεια/2001. Η Βοιωτία του α΄ μισού του 3ου αι. μ.Χ. και οι Έρουλοι.....	<b>107</b>
<b>Alain Delattre</b> , Deux protocoles byzantins.....	<b>165</b>
<b>Βιβλιοκρισίες / Book Reviews</b>	
Katerini Liampi, <i>Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland. Staatliche Münzsammlung München, 12. Heft, Thessalien – Illyrien – Epirus – Korcyra, Nr. 1-701</i> . 2007 ( <b>Dubravka Ujes Morgan</b> ).....	<b>169</b>
Ι.Π. Τουράτσογλου, <i>Η Ελλάς και τα Βαλκάνια πριν από τα Τέλη της Αρχαιότητας</i> , Βιβλιοθήκη της Ελληνικής Νομισματικής Εταιρείας 8. Αθήνα 2006 ( <b>Κατερίνη Λιάμπη</b> ).....	<b>172</b>

## Περίληψεις / Summaries / Zusammenfassungen /

### Sommaires / Riassunti

**Geoffrey C.R. Schmalz**, Inscribing a Ritualized Past: The Attic Restoration Decree IG II<sup>2</sup> 1035 and Cultural Memory in Augustan Athens, EYAIMENH 8-9 (2007-2008), 11-46.

*Το ψήφισμα IG II<sup>2</sup> 1035 και η πολιτιστική μνήμη στην Αθήνα της εποχής του Αυγούστου.* Το ψήφισμα IG II<sup>2</sup> 1035 καταγράφει ένα από τα πιο εκτεταμένα δημόσια προγράμματα στην ιστορία της πόλεως: την αποκατάσταση των μικρών αλλά σημαντικών ιερών και των ιερών εκτάσεων της Αθήνας και της Αττικής, «στους θεούς και τους ήρωες, στους οποίους ανήκουν». Επιβεβαιώνοντας τη χρονολόγηση του ψηφίσματος περίπου στο 10 π.Χ. η επιγραφή IG II<sup>2</sup> 1035 μελετάται για πρώτη φορά εντός του ιστορικού-πολιτιστικού πλαισίου της Αθήνας κατά τη διάρκεια της «Αυγούστειας ανανεώσεως» της πόλεως. Μέσω του ψηφίσματος της θρησκευτικής αποκατάστασης, η αρχαία κληρονομιά της ελληνικής πόλεως ενισχύεται και αναδεικνύεται σε πηγή πολιτιστικής ταυτότητας και κύρους κατά την έλευση της νέας εποχής.

**Vassiliki E. Stefanaki**, La politique monétaire des cités crétoises à l'époque classique et hellénistique, EYAIMENH 8-9 (2007-2008), 47-80.

*The monetary policy of the Cretan cities during the Classical and Hellenistic periods.* The monetary policy of the Cretan cities during the Classical and Hellenistic periods appears to have been rather unstable and inconsistent. It depended as much on the financial means and interests of each city, as on monetary needs that were often dictated by their political partners. The standard and the types used for silver coinage appear to have been influenced by foreign coins circulating in the island. The implementation of Aeginetan, Rhodian or Attic standards testifies to the influence exerted on the monetary policy of the island by «international» coinages, the imitation of which (pseudo-Aeginetan, pseudo-Rhodian and pseudo-Athenian) is occasionally linked to political or financial causes. Cretan cities, however, in various periods, also adopted “international” monetary standards by reducing their original weight and, at the same time, frequently overstriking and countermarking the coins; this would indicate an official monetary policy of profit. Finally, given the resultant reduced standard, Cretan coins rarely circulated off-island, suggesting that Cretan cities probably used the “international” coins for both their distant and local transactions.

**Βασιλική Ε. Στεφανάκη – Κερασία Α. Στρατίκη**, Ο Απόλλωνας στα νομίσματα της Ελεύθερνας. Ερμηνευτική προσέγγιση, EYAIMENH 8-9 (2007-2008), 81-106.

*Essai d'interprétation de la figure du dieu Apollon sur le monnayage d'Eleutherna.* Apollon est le dieu *par excellence* de la cité crétoise d'Eleutherna, située au nord-ouest de l'île. Son culte est attesté par les sources littéraires et épigraphiques, les trouvailles archéologiques et les types monétaires de la cité.

Apollon était vénéré à Eleutherna comme *Sasthraios*. L'épithète d'Apollon, *Sasthraios*, est très importante puisqu'elle n'est pas attestée dans les autres cités crétoises, ce qui prouve l'existence de ce culte local dans la région d'Eleutherna. L'épithète *Sasthraios* renvoie à l'ancien nom d'Eleutherna, Satra.

La cité d'Eleutherna commence à frapper monnaie à l'époque classique tardive, vers le milieu du IV<sup>e</sup> siècle av. J.-C. Sur ses monnaies d'argent et de bronze, Apollon se présente nu, debout ou assis sur un rocher, accompagné d'un chien ou d'une lyre ou d'un arbre et tenant un arc de sa main gauche –ou ayant l'arc et le carquois sur les épaules– et de sa main droite, un objet sphérique qui constitue le symbole *par excellence* du dieu Apollon, vénéré dans la région d'Eleutherna.

Les opinions des spécialistes sur l'identification de cet objet sphérique sont divergentes: pomme, disque, sphère, pierre ou résine de styrax. Dans ce dernier cas, le dieu a été interprété comme Apollon *Styrakitès*. L'épithète *Styrakitès* provient du nom de la montagne *Styrakion*, selon le témoignage d'Etienne de Byzance, ainsi que du nom de la plante locale, *styrax officinalis*, utilisée pour la fabrication des parfums et des médicaments.

Selon notre opinion, l'objet sphérique a une signification religieuse et culturelle et constitue probablement une offrande locale au dieu Apollon, comme nous atteste également la similitude de l'iconographie entre les pièces eleutherniennes et celles d'autres cités crétoises où Apollon, à la place de l'objet sphérique, tient une phiale ou une tête de bouc. En outre, plusieurs objets en terre cuite de l'époque hellénistique, de forme sphérique, exactement la même que celle de l'objet qu'Apollon tient sur les monnaies, ont été trouvés dans la région d'Eleutherna. Selon les archéologues, ces objets sphériques pourraient avoir constitué soit une sorte de jouet soit des modèles de fruits offerts aux divinités et aux morts. D'après notre opinion, ces objets sphériques constituent plutôt des modèles de fruits et sont liés probablement au culte local d'Apollon.

Cependant, dans l'état actuel de notre documentation, on ne peut pas savoir si ces objets sphériques renvoient à un fruit spécial (fruit de styrax?) ou à des fruits, dans un sens général, en soulignant de cette façon le caractère végétal de la divinité locale d'Apollon.

**Έλενα Β. Βλαχογιάννη**, Οι αποκρύψεις έκτακτης ανάγκης στην κυρίως Ελλάδα επί Γαλλιανού (253-268 μ.Χ.) με αφορμή τον «θησαυρό» Χαϊρώνεια/2001. Η Βοιωτία του 1<sup>ου</sup> μισού του 3<sup>ου</sup> αι. μ.Χ. και οι Έρουλοι, ΕΥΔΙΜΕΝΗ 8-9 (2007-2008), 107-164.

*Emergency hoards concealed in mainland Greece during the reign of Gallienus (A.D. 253-268) and the Chaironeia/2001 'hoard'. Boeotia during the first half of the third cent. A.D. and the Herulians. The Chaironeia/2001 coin hoard, exhibited today in the Numismatic Collection of the Chaironeia Archaeological Museum, was found during a rescue excavation of a Roman farmhouse (villa rustica), 500 m. outside of modern Chaironeia. This hoard consists of 10 antoniniani issued either during the joint reign of Valerianus I – Gallienus (A.D. 253-260) or the sole reign of Gallienus (A.D. 260-268).*

The date of the latest coin, issued from 266 to the middle of 267 or to the beginning of A.D. 268, establishes either the date of hoard's concealment or the date of farmhouse's abandonment. The short space between the earliest and the latest coin of the hoard, 10-11 years, the almost good condition of the coins, and their

small number suggests that the house's owner concealed the money lest he suffer some danger, so that he could regain his money safely at a later date.

Prompted by this small find an overview of the emergency hoards concealed in mainland Greece during the reign of Gallienus (A.D. 253-268) has been undertaken, so that conclusions concerning their geographical distribution, the quality, and the quantity of hoards can be deduced.

When looking for reasons why a farmer would feel the need to hide his money, one possible explanation comes from the literary evidence. In *Historia Augusta, Vita Gallieni* 13.8, the Herulians are going through Boeotia and sacking villages and farms. Their course, in combination with the findspots of the emergency hoards and the scattered information collected from the partly preserved *Itinerarium Antonini* 325/6, of Diocletianus era, and *Tabula Peutingeriana* map, of the second half of the fourth century A.D., helps strengthen the argument that Boeotians had reason to hide their money until it was safe to go back to their homes.

Finally, it is likely that the Herulian going through Boeotia is more than possible, since the German intruders eventually fled northwards to Epirus and Macedonia. The Chaironeia/2001 hoard constitutes one of a lost link in a chain of emergency hiding places deposited during the reign of Gallienus. To the unproved indication of Herulian presence in Lebadeia could be added now the more secure proof of Chaironeia, which is based on the heavier numismatic evidence. The fact that the Herulian troops were persecuted by the Roman legions could be a good reason for the absence of well-founded destruction remains throughout Boeotia.

**Alain Delattre**, Deux protocoles byzantins, EYAIMENH 8-9, 2007-2008, 165-168.

*Two Byzantine protocols.* From the fifth century A.D. papyrus rolls have sometimes on the first page a few lines of text in cursive script, a "protocol", mentioning the names of the Byzantine *comes sacrarum largitionum* and his representative in Egypt. The article contains the edition of two new documents of this kind.

## BIBΛIOKPIΣIEΣ / BOOK REVIEWS

Katerini Liampi, *Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland. Staatliche Münzsammlung München, 12. Heft, Thessalien – Illyrien – Epirus – Korkyra, Nr. 1-701*. 2007, München: Hirmer Verlag. 36 plates with accompanying text, and 6 pages of bibliography and additional information. ISBN 978-3-7774-2495-8. 80 €.

The newest volume of the German series of *SNG* records the coins of Thessaly, Illyria, Epirus and Corcyra in the Staatliche Münzsammlung of Munich. It is the 17<sup>th</sup> volume presenting the coins from this important collection, and the second by Professor Katerini Liampi of the University of Ioannina, who in 2001 had published the volume on Macedonian royal coinages (for the previous volumes of the Münzsammlung of Munich, and all other volumes of the German *SNG* series, see: [www.dainst.de/index\\_176\\_de.html](http://www.dainst.de/index_176_de.html)). The traditional features of a *Sylloge* volume, such as the larger format (29x37,5 cm), the layout of the catalog, the alphabetically arranged sequence of mints within each ancient region, and the photography from plaster casts, are consistently followed in this volume. At the same time, in this volume Prof. Liampi has incorporated the results of recent research by many scholars, including herself, thus introducing several novel features into her catalog. H. Hotter's photographs, which are of very good quality, are clear enough even when a coin is worn.

A comprehensive list of scholarly literature precedes the catalog. Besides the major publications, this list also comprises numerous studies, including the latest works on a variety of matters pertaining to the coinages presented in this volume. Prof. Liampi's own works considerably contributed to our present knowledge of the catalogued coins. The listed works are cited not only in the catalog entries, but also in bibliographical overviews, sometimes very comprehensive, that precede the coin entries of the many issuing authorities –cities, kings, or others. These overviews are very useful and provide valuable comments, some of which are based on the results of Prof. Liampi's own unpublished research –for instance, her important observations regarding the archaeological context of the finds of Ambracian bronze coins, and the patterns of distribution of coins of Alexander I of Epirus (see below).

The inscriptions are given in capital letters, which allows the differences and variations of lettering to be distinguished. The descriptions of types are detailed and clear. There follow the references to the comparative material published in both the standard literature, such as other *SNG* catalogs, *BMC*, etc. and the individual mint studies and other works, including the most recent ones. The note "diese Münze" clearly indicates that the cited reference had actually published or quoted the coin here catalogued. This is of importance for the clarity of presentation of the numismatic evidence, because the coins from the Münzsammlung had previously been used in various studies. Two coins seem to be a new type and a new variation of a type: no. 51, a trihemiobol of Larisa from ca. 460 B.C., and no. 523, a bronze of Ambrakia datable within the period from the end of the 4<sup>th</sup> century B.C. to the 1<sup>st</sup> century B.C., whose previously known type bears the name OMHPOC, which was not previously attested on this type. There are no published full comparanda for these two coins, and they are tentatively classified by Prof. Liampi

as “*unpublished?*”. These coins are a noteworthy addition to the typology of the issues of their mints.

Each entry provides data about an individual coin, with, when appropriate, details of the peculiarities of its production and its present state of preservation. The die-links with other coins here catalogued are indicated and, in several cases, also the die-links with the coins from other publications. The information on the existing record about the coins and on their sources of provenance is as accurate as possible. The inventory numbers, given as *Accessionsnummer* and *Inv. Bd.* numbers, are indicated for over two hundred coins. Provenances from the Hirsch and Busso Peus auctions are indicated for 23 coins; a list of these coins at the beginning of the catalog provides information on their previous collection, mostly that of A. Rhousopoulos, sold at Hirsch in 1905. One coin only, no. 18, Gonnoi, is indicated as coming from Cousinery’s collection, acquired in the early 19<sup>th</sup> century, which greatly enlarged the early holdings of today’s Münzsammlung. The only coin known to be from a hoard is the bronze no. 595 of the Epirote Koinon, from the hoard Epirus 1961 (*IGCH* 259).

Among the seven hundred catalogued coins, there are many interesting and rare specimens, and also several long runs of issues from the same mint or the same issuing authority. The 280 coins from ancient Thessaly represent almost all the minting cities and other issuing authorities, including the Ainianes and Magnetes, Alexander the tyrant of Pherai, and the islands of Peparethos and Skiathos. The mint of Larisa is especially well represented with a series of almost fifty specimens, some of which are uncommon and one even unpublished –no. 51, as mentioned above. An overview concentrating on questions of typology and chronology precedes the coin entries. Noteworthy is the long series of the Koinon of the Thessalians, with 77 specimens, including issues from the 5<sup>th</sup> century B.C. (2 specimens) and the Hellenistic (47) and Roman periods (28, from Octavian/Augustus to Gallienus and his wife Salonina). Especially interesting is the entry no. 248, which has on its obverse the name of a local official, Lykos, perhaps the same person mentioned in an inscription from the time of Hadrian (as quoted in the comment). The Koinon of the Magnetes is represented by a good series with 14 specimens, three of which are from Roman imperial times. The introductory overview indicates that these coins are catalogued in accordance with the Habilitationsschrift of A. Furtwängler (*Demetrias*, Saarbrücken 1990).

The majority of the 208 coins issued in ancient Illyria belong to the issues of Apollonia (50) and Dyrrhachion (134). Their early and rare issues are present, as well as the bronzes, but the most numerous are their drachmas, especially of Dyrrhachion –120 specimens, including one subaeratus and three ancient imitations or counterfeited coins. These drachmas display the same obverse and reverse types in both cities –a cow suckling her calf, and a double stellar pattern– and their chronology long remained unclear due to the uniformity of these types that persisted for about two centuries. A very comprehensive overview of many works on these drachmas precedes the coin entries, and although many questions remain to be fully answered, the chronology of these issues has now been essentially established. Prof. Liampi has arranged these drachmas for the first time in a *SNG* volume in a new way, according to G. Petrányi’s proposal for their seriation based on the differences of details of their type, style, lettering and weight (*Bul. Soc. Num. Române* 140-141, 1992-1993, and *Num. Közlöny* 94-95, 1995-1996), thus superseding the traditional seriation according to the alphabetical order of the names of the pairs of magistrates, which obviously could have no bearing on their chronology. For the first time in a *SNG* volume, Prof. Liampi has properly classified the important 4<sup>th</sup> century B.C. silver coinage of Damastion as an issue of a Greek city founded in the interior of Illyria. This mint had earlier been vaguely localized in an “Illyro-Paeonian” region, but the recent study by D. Ujes demonstrated that Damastion should be sought somewhere in Kosovo (*RN* 158, 2002). The entries of the rare silver coins of king Monounios, and of the bronze coins of Ballaios, known as a king only from his

coinage, are preceded by overviews on the chronology of their reigns and other not yet resolved questions of their coinage.

There are 138 coins of the Epirote cities, tribes, leagues and kings; many of them are rare or uncommon. The coinage of Ambrakia is represented by 40 coins. Half of them are the 5<sup>th</sup>-4<sup>th</sup> century B.C. staters of Corinthian type; the other half consists of later issues, all in bronze except for one silver specimen. The first part of the overview provides information on the questions of the chronology of the staters. In the second part of her overview Prof. Liampi presents her own remarks regarding the archaeological contexts in which some of the bronze types have been discovered. Since these contexts had been dated from the end of the 4<sup>th</sup> century B.C. onwards, she accordingly proposes much higher dates for the beginning of the issuance of four bronze types: the end of the 4<sup>th</sup> and the beginning of the 3<sup>rd</sup> century B.C., instead of the 2<sup>nd</sup> century B.C. as previously proposed by P.R. Franke (*Die antiken Münzen von Epirus*, Wiesbaden 1961). The coin of Ambrakia no. 523 seems to be an unpublished variety, as mentioned above. The beginning of issuance of its type (Zeus, with or without a name; AMBPA above and ΑΞΙΟΧΟΣ below a griffon) is re-dated here to the end of the 4<sup>th</sup> and beginning of the 3<sup>rd</sup> century B.C. The lunate sigma in the inscription on the obverse (ΟΜΗΡΟC) of no. 523 would, however, indicate that this specimen belongs to the very end of the issuance of this type, which remains dated to some time in the 1<sup>st</sup> century B.C. Yet there are some puzzling details on this coin: unlike the obverse, the inscription on the reverse has a four-bar sigma; the spacing of letters on the obverse is irregular and somewhat unusual, while the spacing of letters on the reverse seems regular; the coin appears relatively heavy for its diameter, i.e. the flan seems relatively thicker. This coin deserves more attention, and will hopefully receive it once the bronze coins of Ambrakia are studied in more detail. The few coins of the Athamanes and Molossoi are worthy of mention, as well as the uncommon coins of lesser Epirote cities. The much later coinage of Nikopolis is represented by a good series of 26 specimens, ranging from the time of Augustus to Gallienus and his wife Salonina. Bibliographical overviews introduce the coins of the Epirote Symmachy (4 specimens) and an important series of silver and bronze coins of the Koinon of Epirotes (25). Noteworthy is the group of coins of Alexander I of Epirus (2 silver and 6 bronze coins), which seem to have been struck only in southern Italy for his campaigning there. For, in her detailed overview, Prof. Liampi offers a valuable remark on the complete absence of the coins of Alexander I from the pool of coins discovered until now in the excavations in Epirus. This fact supports the suggestion by P.R. Franke (*Alt-Epirus und das Königtum der Molosser*, Erlangen 1955) that the coins of Alexander I were minted only in southern Italy, and not in Epirus, which has a bearing on the historical interpretation of his coinage. Also noteworthy is the group of coins of king Pyrrhos, with 23 specimens, including his coins struck in Sicily (19, with 2 gold and 4 silver specimens), Epirus (2) and Macedonia (2).

The coinage of Korkyra is represented by 74 specimens of various types and denominations, ranging from the early silver issues datable to end of the 6<sup>th</sup> century B.C. to the bronzes of the Roman imperial epoch datable to the beginning of the 3<sup>rd</sup> century after Christ, thus covering the long period of over eight centuries of coinage of this city. The bibliographical overview indicates that the types in silver datable from the beginning of issuing to 229 B.C. are arranged according to the unpublished Ph.D. dissertation by S. Fried (Brown University, 1982). The bronze issues are remarkably represented with 45 specimens, with a variety of types issued before and after 229 B.C., the year when Korkyra acknowledged the Roman protectorate. Particularly interesting is the latest group of 12 coins issued in the period from Marcus Aurelius to Plautilla Augusta, the wife of Caracalla.

The quality of presentation is on the whole very high, and some rare and minor typographical and other errors, unavoidable in such a large catalog, do not affect the understanding of the text. This volume presents important material, taking account of a wide

range of the most recent scholarship. Prof. Liampi and the Staatliche Münzsammlung of Munich are to be congratulated on this valuable addition to their SNG series.

**Dubravka Ujes Morgan**

Ι.Π. Τουράτσογλου, *Η Ελλάδα και τα Βαλκάνια πριν από τα Τέλη της Αρχαιότητας*, Βιβλιοθήκη της Ελληνικής Νομισματικής Εταιρείας 8. Αθήνα 2006. I.P. Touratsoglou, *Greece and the Balkans before the End of Antiquity*, Bibliotheca of the Hellenic Numismatic Society 8. Athens 2006. 238 σελ. (ελλ. κείμενο: σσ. 1-103/ αγγλ. μτφρ.: σσ. 127-213. 23 πίνακες). 13 γραφικές απεικονίσεις. 6 χάρτες. ISBN 978-960-87457-2-8. τιμή 55 ευρώ.

Η μονογραφία του Ιωάννη Τουράτσογλου, η οποία εκπονήθηκε με αφορμή την εύρεση του «θησαυρού» Λάρισα 1992, πραγματεύεται τα ιστορικά, οικονομικά και νομισματικά φαινόμενα που επικράτησαν στην περιοχή των Βαλκανίων μεταξύ των ετών 235 και 285, σε μια εποχή ταλανισμένη πολιτικά, λόγω των σφοδρών βαρβαρικών εισβολών. Οι επιπτώσεις ήσαν ανεξέλεγκτες: οι λαοί, που έως τότε ζούσαν υπό την *fax romana*, επλήγησαν από τους εισβολείς, δηώθηκαν οι περιουσίες τους, ενώ παράλληλα εθίγη η ομοιογένεια των πληθυσμών. Εκτός από τις εξωτερικές προσβολές, οι αλληπάλληλες στρατολογίες και οι εσωτερικές αδυναμίες ενός φθίνοντος διοικητικού μηχανισμού που κατέφευγε σε επαχθείς φορολογίες, αποδυνάμωσαν οικονομικά τους υπηκόους των αστικών κέντρων των βαλκανικών επαρχιών, και επέφεραν τον γεωργο-κτηνοτροφικό μαρασμό. Το βιβλίο χωρίζεται σε κεφάλαια που αφορούν στην περιγραφή του περιεχομένου του ευρήματος, στην εξιστόρηση και κριτική αντιμετώπιση της υπό εξέταση εποχής με τις δραματικές εξελίξεις των συγκρούσεων σε παντοδαπά επίπεδα, στην παρουσίαση και αξιολόγηση των νομισματικών δεδομένων των επαρχιών Άνω και Κάτω Παννονία, Άνω και Κάτω Μοισία, Θράκη, Δαλματία, Δακία, Μακεδονία, Ήπειρο, Αχαΐα και Κρήτη. Η τελική αποτίμηση συμπυκνώνεται σε ειδικό περί οικονομίας κεφάλαιο.

*Παρουσίαση του ευρήματος (σσ. 11-14)*: Ο Τ., δίχως εισαγωγικό για το θέμα κεφάλαιο με τις απαραίτητες διευκρινίσεις για την μέχρι τούδε επιστημονική συμβολή στην έρευνα για την εποχή, παρουσιάζει το εύρημα. Ο μεικτός «θησαυρός» που βρέθηκε στην Λάρισα το 1992 (σήμερ. ΙΕ΄ ΕΠΚΑ) αποτελείται από 6 δηνάρια, 362 χαλκά (σηστερτίους και ελληνορωμαϊκές εκδόσεις) και 9 κοσμήματα. Το περιεχόμενο του «θησαυρού» είχε αποκρυβεί σε αγάνωτο αγγείο. Τα αργυρά ταυτίστηκαν από τον συγγραφέα ως εκδόσεις των αυτοκρατόρων Τραϊανού (103-111 και 112-117· κατάλ. αρ. 1-2), Αδριανού (134-138· κατάλ. αρ. 3), Αντωνίνου του Ευσεβούς (150-151· κατάλ. αρ. 4) και Μάρκου Αυρηλίου (175-176 και 112-117· κατάλ. αρ. 5-6). Οι σηστερτίοι αποτελούν εκδόσεις του Μάρκου Αυρηλίου (161 και 161-162· κατάλ. αρ. 1-2). Οι κοπές των ελληνορωμαϊκών χρόνων ανήκουν όλες στο Κοινό των Θεσσαλών και παρήχθησαν επί Μάρκου Αυρηλίου (κατάλ. αρ. 1-16), Φαυστίνας της Νεωτέρας (κατάλ. αρ. 17-24), Σεπτίμιου Σεβήρου (κατάλ. αρ. 25-45), Ιουλίας Δόμνας (κατάλ. αρ. 46-76), Καρακάλλα (κατάλ. αρ. 77-328) και Μαξιμίνου του Θρακός (κατάλ. αρ. 329-357). Τα κοσμήματα είναι όλα χρυσά. Πρόκειται για ένα περιδέριο, δύο οφιοόσχημους και έξι κρικόσχημους δακτυλίους. Η εξέταση των τύπων των κοσμημάτων, με βάση το συγκρίσιμο υλικό, υποδεικνύει τις χρονολογήσεις τους από τον 1<sup>ο</sup>-3<sup>ο</sup> αι. Αξιολογώντας τα νομισματικά δεδομένα (σσ. 14-15), ο Τ. προτείνει εύλογα ως χρονολόγηση του ευρήματος τους χρόνους του Μαξιμίνου του Θρακός (235-238), δίχως να απορρίπτει και μία μεταγενέστερη κατάχωσή του στους χρόνους βασιλείας του Γορδιανού Γ΄ (238-244). Η πλούσια Λαρισαία κάτοχος (ή μία οικογένεια) του «θησαυρού» προέβη στην απόκρυψη των χρημάτων και κοσμημάτων της, στοχεύοντας μάλλον να τα διασφαλίσει από την φορολογική πολιτική του Μαξιμίνου και από τις εν γένει δυσμενείς συμπεριφορές του κρατικού μηχανισμού εναντίον των πλουσίων και όχι λόγω των βαρβαρικών επιδρομών κατά τον 3<sup>ο</sup> αι., που δεν έπληξαν την Β.Α. περιοχή της Χερσονήσου του Αίμου, ούτε τον ελλαδικό κορμό. Η τεκμηρίωση είναι πειστική, όπως άλλωστε και η ερμηνεία της παρουσίας των κοσμημάτων. Τα κοσμήματα (σσ. 15-16) είναι σπανιότατα ευρήματα στον ελλαδικό χώρο, όπως αποδεικνύεται όχι μόνον από τα θησαυρικά,